

Osmanlı Matbuatında Yapma Diller

Constructed Languages In The Ottoman Press

Sevda KAMAN¹

ÖZ

Volapük (1879) ve Esperanto (1887) başta olmak üzere ortak ve evrensel bir dil oluşturmak amacıyla ortaya çıkan yapma dil girişimleri 19. yüzyılın son çeyreğinde ve 20. yüzyılın başında dünya basınında geniş yankı bulmuştur. Osmanlı matbuatında da bu popüler konuya duyarsız kalınmamış; konuyla ilgili makale ve kitaplar hazırlanmış; Volapük ve Esperanto'ya dair kitaplar tüm dünyada rağbet gördükleri yıllarda Osmanlı Türkçesine aktarılmıştır. Bu makalenin amacı yapma dillerle ilgili Osmanlı matbuatında yer alan -çoğu günümüz Türkçesine aktarılmamış- çalışmalarını tanıtmak ve Osmanlı aydınının "İsân-ı umûmî" olarak nitelendirdiği bu dillere yaklaşımını tespit etmektir. Bu amaç doğrultusunda Osmanlı matbuatında yapma dillerle ilgili 1893-1917 yılları arasında çıkan altı kitap ve Servet-i Fünun dergisindeki beş makale üzerinde durulmuştur. Eserler incelendiğinde Osmanlı aydınının, teknolojik gelişmelerle giderek küçülen dünyada dil bilmeme probleminin açtığı sorunlara çözüm getiren, kısa zamanda kolayca öğrenildiği iddia edilen, herhangi bir millete ait olmayan, barışın anahtarı diye lanse edilen, "tarafsız" olarak nitelenen yapma dillere sıcak baktığı görülmektedir.

Anahtar kelimeler: Yapma Dil, Esperanto, Volapük, Osmanlı Matbuatı, Servet-i Fünun dergisi

ABSTRACT

The first attempts at a constructed language to create a common and universal language, in particular Volapük (1879) and Esperanto (1887) in the last quarter of the 19th century and beginning of the 20th century, had wide repercussions in the world press. The Ottoman press was also not indifferent to this popular topic, with articles and books being written on the subject such as books about Volapük and Esperanto that were translated into Ottoman Turkish during the years when they were in demand all over the world. The purpose of this article is to introduce the works that occurred in the Ottoman press regarding these constructed languages, most of which have not been translated into modern Turkish, and to describe the approach Ottoman intellectuals took toward these languages that they described as İisân-ı umûmî [the language of public life]. For this purpose, the study focuses on six books from the Ottoman press and five articles from the journal Servet-i Fünûn that were published between 1893-1917 on constructed languages. Upon examining these works, the Ottoman intellectuals are seen to have had positive views about constructed languages, to have claimed them to be easily and quickly learned and to belong to any

¹Sorumlu yazar/Corresponding author:

Sevda Kaman (Doç. Dr.),
Bartın Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve
Edebiyatı Bölümü, Bartın, Türkiye
E-posta: skaman@bartin.edu.tr
ORCID: 0000-0001-8167-8961

Başvuru/Submitted: 18.03.2022

Revizyon Talebi/Revision Requested:

15.10.2022

Son Revizyon/Last Revision Received:

17.10.2022

Kabul/Accepted: 25.10.2022

Atıf/Citation: Kaman, Sevda. "Osmanlı Matbuatında Yapma Diller." *Türkiyat Mecmuası- Journal of Turkology* 32, 2 (2022): 717-736. <https://doi.org/10.26650/iuturkiyat.1090009>

nation, to have introduced them as the key to peace, and to have described them as neutral, which offered a solution to the problems caused by the lack of those able to speak a foreign language in a world that was getting smaller and smaller alongside the technological developments.

Keywords: Constructed languages, Esperanto, Volapük, Ottoman press, Servet-i Fünûn

EXTENDED ABSTRACT

The last quarter of the 19th century and beginning of the 20th century saw constructed language projects aimed at create an ideal international auxiliary language that would be easy to learn and politically neutral come to the agenda of practically the whole world, Europe in particular. Nor was the Ottoman press indifferent to this popular topic, with articles and books being written on the subject such as books about Volapük (1879) and Esperanto (1887) that were translated into Ottoman Turkish in the years when these were in demand all over the world. This article focuses on six books from the Ottoman press and five articles from the journal *Servet-i Fünûn* that were published between 1893-1917 concerning constructed languages.

One of the books on Esperanto is A. Fevzi's *Esperantoca-Türkçe Kamus* [Turkish-Esperanto Dictionary] printed in Baghdad in 1907. The first 17 pages of the book involve the grammar of Esperanto, with the remaining 40 pages of the book being a dictionary. Although printed in Paris, the book *Lisân-ı Umûmî: Esperanto* has the name of the *Ahmet İhsan ve Şürekâsı Yayın Evi* [Ahmet İhsan & Associates Printing House] on the inner cover; this book was the French-Turkish edition of Zamenhof's *Fundamento De Esperanto* [Fundamentals of Esperanto] dated 1910. Another book printed in Paris was *Esperantonun Dürûs-ı Evveliyesi*, a translation of the first lessons of Esperanto into Ottoman Turkish and prepared by T. Cart and A. Regno. These three textbooks aimed to prove Esperanto as being an easy language and to contribute to Esperanto being learned in the Ottoman Empire. In the same years, Hüseyin Tevfik bin İsmail Zühdü brought a different perspective to the search for a common language with his book that was aimed at the ability to communicate in writing using different languages through numbers and signs. The treatise was titled (*İştirak Beyânı Musavver*) *Şifre-i Umumî Târifâtı* and dated 1910 (1326 AH); it was also published by Ahmet İhsan & Associates Printing House in Istanbul. This treatise described an encryption system involving numbers and signs the author developed and argued about the possibility for all nations that speak different languages to agree upon a common written system. Another book on Esperanto was the anonymously written *Esperanto-Bir Lisân-ı Beynelmîlel'in Fâidesi* [Esperanto: The Benefits of an International Language], again printed by Ahmet İhsan & Associates Printing House. This one's author was likely Ahmed İhsan, as he was known to be a supporter of Esperanto.

The five articles (1893, 1900, 1901, 1905, 1917) in the journal *Servet-i Fünûn* introduced the constructed language initiatives for Bolak, Volapük, and Esperanto. The five articles talked about how these languages had been born from mandatory needs and, if given value, could become international languages in the future; the articles also presented some opinions

supporting the development and dissemination of these languages. On June 9, 1893, the article titled “Lisân-ı Umumi Ne Hâlde” [What is the Current State of the Public Language] was published under the name Kadri. The article mentioned the need for a universal common language and provided some brief information about Volapük. In the anonymously written article titled “Lisân-ı Umûmî: Mavi Lisan” (The Language of the Public: Bolak) and dated August 2, 1900 was an attempt at a constructed language whose name is not commonly known today. Monsieur Léon Bollack’s small book titled *Bolak* (1899) introduced this language and was published among the documents and treatises sent to the newspaper by European mail. Among the writings of the *Musahabe-i İlmiyye* [Companionship of Science] dated May 11, 1901 was the article titled “Esperanto” by Hasan Hamid, which provided some information about Esperanto based on the writings of Henri de Parville (1838-1909). The anonymously authored article “The Language of Esperanto” dated October 26, 1905 states the desire to make a language that could be understandable all over the world to facilitate commercial relations to be quite an old wish, with Latin having fulfilled that desire to some extent in the Middle Ages. This article also tried to express how Esperanto is to learn with many anecdotes and expressed his support for this language with praise. Another anonymously written article titled “Doktor Zamenhof’un Vefatı- Lisân-ı Umûmî: Esperanto’nun Hâl ve İstikbâli” [The Death of Doctor Zamenhof - The Language of the Public: The Current State and Future of Esperanto] and dated May 31, 1917 was written about the death of Doctor Zamenhof, the inventor of Esperanto. The article contains biographical information about the doctor as well as reviews about the general situation and future of Esperanto.

The purpose of this article has been to introduce the works in the Ottoman press regarding constructed languages, with most of these articles not having been translated into modern Turkish, and to identify the approach Ottoman intellectuals had toward these languages, which they described as universal languages. Upon examining those works, Ottoman intellectuals were seen to have had positive views about constructed languages, which they claimed to be learned easily in a short time and to not belong to any nation, to have introduced these languages as the key to peace, and to have described them as being neutral and a solution to the problems caused by the lack of those able to speak a foreign language in a world that was getting smaller and smaller through technological developments. These authors agreed that a universal language was a vital for being able to communicate in many fields, especially for trade, and highlighted none of the natural languages, which require years of time and effort to learn, to be suitable as a universal language. Esperanto was stated as having supporters in many countries of the world, with delegations having been established to develop and disseminate it, as well as supporters also being found in the Ottoman Empire. The common purpose of these analyzed works was to introduce these languages and provide information about their history and development. The articles also contained predictions about the future of these languages, what was desired, and what the current criticisms were concerning constructed languages.

Giriş

“İcat edilmiş dillerin tarihi, çoğunlukla bir başarısızlık tarihidir.”

Arika Okrent, *In the Land of Invented Languages: Esperanto Rock Stars, Klingon Poets, Loglan Lovers, and the Mad Dreamers Who Tried to Build a Perfect Language* (2009)

Sanayi Devrimi ve her geçen gün bir yenisi eklenen teknolojik gelişmeler (buhar makineleri, telgraf, telefon vb.) milletlerin birbiriyle olan ticari, ekonomik, sosyal ve kültürel ilişkilerini daha da artırmış; mesafelerin kısalması evrensel iletişimi başlatmıştır. Evrensel iletişimin önündeki en büyük engelse Babil Kulesi efsanesi ile sembolleşen “dil çeşitliliği”dir. Matbaa, bir dönem Hıristiyan Avrupa topluluklarının lingua francası (geçerli dil) olmuş, zor öğrenilen, gündelik hayatta kullanılmayan ve seçkin dil olarak bilinen Latincenin başatlığına son vermiş; belli bölgelerde hâkim olan dil ve lehçenin ‘ulusal dil’ hâline gelmesini sağlamıştır.¹ 17. yüzyıl sonlarından itibaren diplomasi dili olarak kullanılan Fransızca, 19. yüzyılda milliyetçiliğin de etkisiyle bu işlevini yitirmiştir. Bu sebeple on altıncı yüzyıldan² itibaren muktedir olanın yaygınlaşan dili yerine kusursuz (ideal) dili bulmaya çalışanlar, ticari ilişkilerde dil bilmeme engelini ortadan kaldırmak isteyenler, barış ve huzur için insanlığı ortak bir dilde buluşturma özlemi duyanlar, farklı dilleri konuşanlar arasındaki iletişim sorununa çözüm bulmak isteyenler yapma dil projeleri geliştirmişlerdir.³ Bu girişimler, 19. yüzyılın son çeyreğinde ve 20. yüzyılın başında yapma dilin (yapay dil/suni dil/planlı dil) uygulanabilirliği ya da teknik detayları üzerinden yürütülen tartışmalarla gündemde olmuştur. Yapma diller “uluslararası yardımcı dil” olarak nitelendirilmiş, bu dillere “kurtarıcı” vasfı yüklendiği için pek çok taraftarca desteklenmiştir.

- 1 Cevat Özyurt, “Osmanlı’da Resmi Ulusçuluk ve Dil Politikası”, *Selçuk İletişim*, 3/3 (2013), 156.
- 2 Dünyadaki bilinen ilk yapay dil, Muhyî-i Gülşenî (1528-1604) tarafından gizli bilgileri halktan saklamak ve Osmanlıda ortak kültür dili yaratmak üzere 1574’de kurgulanan Bâleybelen (dilsizlere dil veren)’dir. (Konuya dair bk. Midhat Sertoğlu, “İlk Milletlerarası Dili Bir Türk İcat Etmisti”, *Hayat Tarih Mecmuası*, 1/1 (1 Şubat 1966), 67; Mustafa Koç, *Bâleybelen Muhyî-i Gülşenî: İlk Yapma Dil*, (İstanbul: Klasik Yayınları, 2006), 269). Kimi kaynaklara göre ilk yapma dil Hildegard von Bingen isimli Alman bir rahibenin 1150’de icat ettiği *Lingua Ignota* (bilinmez dil)’dir ancak *Lingua Ignota*’dan geriye kalan sadece kısa bir pasaj ve hiyerarşik olarak sıralanmış bin on iki kelimelik bir sözlüktür. (Konuya dair bk. Joshua Foer, “Annals of Linguistics: Utopian For Beginners.” *New Yorker*, 24/31 (December 2012), 88.
- 3 Yapma dil projelerinden bazıları F. Lodwick (*Common Writing*, 1647), P. Labbé (*Lingua Universalis*, 1650), P. Bermudo (*Arithmetical Nomenclator*, 1653), I. Newton (*Universal Language*, 1661), A. Kircher (*Polygraphia*, 1663), G. Leibniz (*Arte Combinatoria*, 1666), J. Križanis (*Ruski Jezik*, 1666), J. Wilkins (*Philosophical Language*, 1668), F. Besnier (*Pasigraphie*, 1674), de Bermonville (*Langue Universelle pour Negotiants*, 1687), D. Solbrig (*Allgemeine Schrift*, 1726), Carpophorophilus (*Scriptura Oecumenica*) 1732, J. Faiguet (*Langue Nouvelle*) 1765, R. Jones (*Universal Philosophical Language*, 1769), B. Kumerdej (*Opšteslovenski Jezik*, 1793), C. Delormel (*Langue Universelle*, 1795), C. H. Wolke (*Pasigraphie*, 1797), J. Maimieux (*Pasigraphie*, 1797), F. Dumont de Bonneville (*Noématopasigraphicalie*, 1799), *Communicationssprache* (1839), *Spelin* (1886), *Bopal* (1887), *Balta* (1887), *Dil/Dil Oma* (1893), *Veltparl* (1896), *Idiom Neutral* (1902), *Ido* (1907), *Oksidental*’dir (1922). (Ayrıntılı bilgi için bk. Umberto Eco, *Avrupa Kültüründe Kusursuz Dil Arayışı*, (İstanbul: Literatür Yayıncılık, 2004), 269-272; Las técnicas del conlanging: un capítulo sobre la lingüística aplicada a la creación de lenguas, erişim 20 Ağustos 2021, <https://1library.co/document/y9glw4wq-tecnicas-conlanging-capitulo-linguistica-aplicada-creacion-lenguas.html>.)

Bu makalede yapma dillerle ilgili Osmanlı matbuatında 1893-1917 yılları arasında yayımlanan altı kitap ve beş makale üzerinde durulmuştur. Bahsi geçen kitap ve makalelerin büyük bir çoğunluğu günümüz Türkçesine aktarılmamıştır. Bu çalışmanın amacı yapma dillerin içeriğini ve tarihçesini sunmak değildir. Dünya genelinde tartışılan yapma dillerin Osmanlı matbuatında nasıl ele alındığı ortaya koymak, yapma diller hakkında yapılmış çalışmalarını tanıtmak ve Osmanlı aydınının “lisân-ı umûmî” olarak nitelendirdikleri bu dillere yaklaşımını tespit etmektir.

1. Osmanlı matbuatında yapma diller üzerine yazılan kitaplar ve çeviriler

Schleyer'in (1831-1912) üzerinde yirmi yıl çalıştıktan sonra insanlığa duyurduğu yapma dili Volapük (1879) üzerine Osmanlı matbuatındaki ilk yayın Halil Kâmil Efendi tarafından *Volapük Yani Lisân-ı Umûmî* ismiyle çıkarılmıştır. Volapük dilinden Osmanlı Türkçesine çevrilen kitap 1304'te (1888/1889) A. Mavyan Şirket-i Mürettebiye Matbaası'nda basılmıştır. Kitabın ön sözünde Halil Kâmil Efendi, 17. yüzyılda R. Descartes, G. W. Leibniz, Beşer ve J. Wilkins; 18. yüzyılda Kalmar, Berjer, P. Courneille, Vater, De Marmiyö, Bode, Şamberi ve R.A.C. Sicard ile Kopenhag İlim Encümeni'nin ve 19. yüzyılda Sinyal Dödemas, Para, Pek, Kablener, Piro, Soder, Uşendu, Holmar, Komun, Labed, Letelir, Seteyiz ve Başmeer gibi isimlerin yapma dil girişimlerinin olduğunu ancak bu dillerin pratikte birtakım sorunlar ve eksiklikler gösterdiğini aktarmıştır.⁴ Volapük'ün Avrupa'da ve diğer medeni milletlerde okutulmakta ve öğretilmekte olduğu bilgisini eserin kapağında paylaşan yazar, mevcut ana dillerden birinin ortak dil olarak kabul edilmemesini iki nedene bağlamıştır: “Birincisi var olan milletlerarası rekabet sebebidir. Çünkü kendisini bugün uygarlık ve yükselme âleminde görmekte olan bir kavmin, bir başka dili ortak yapma dil olarak kabule razı olması imkânsız olduğu gibi, diğer bir kavmin başka bir lisânı tercih ve kabul etmesini de kıskanırlar. (...) İkinci engel ise mevcut dillerin eğitim ve öğreniminde var olan telaffuz, imla, şekil bilgisi ve söz dizimi güçlükleridir. Bir Fransız için Alman dilini öğrenmek iki üç seneye bağlı olduğu hâlde, memleketlerinin konumu, uzaklığı ve asli dilleriyle tabiatları vb.de göz önünde bulundurularak bir Osmanlı, bir İranlı, bir Çinli veya bir Japon için Fransız, İngiliz, Alman vb. dillerinin ne kadar zamanda tahsil edilebileceğini iyice düşünmek lazım gelir.”⁵ Halil Kâmil Efendi bu sözleriyle doğal dil yerine yapma bir dilin ortak dil ihtiyacını karşılayacağını altını çizmiştir. Milliyetçilik ve uluslararası rekabet sebebiyle mevcut doğal dillerden birinin ortak dil olamayacağını düşünen yazarın tarafsız bir dil olarak gördüğü Volapük'ün başta ticaret üzere uluslararası iletişimde tercih edileceği ve yaygınlaşacağı yönündeki temennisi dünya yardımcı dili olmasını desteklediğini göstermektedir. Yazarın altı dilden (Almanca, İngilizce, İspanyolca, Fransızca, İtalyanca ve Rusça) faydalanılarak hazırlanan temeli İngilizceye dayanan Volapük'ü tarafsız olarak görmesi onun dilin kaynağından ziyade bu dilin işlevi ve amacıyla ilgilendiğini göstermektedir.

4 Halil Kamil, *Volapük Yani Lisân-ı Umûmî*, (İstanbul: A. Mavyan Şirket-i Mürettebiye, 1304), 4-5; Enfel Doğan, *Avrupa'da İlk Yapma Dil Volapük (Osmanlı ve Günümüz Türkçesi ile Metinler, Dizin ve Sözlükler)*, (İstanbul: Kesit Yayınları, 2015), 24-25.

5 Doğan, *Avrupa'da İlk Yapma Dil Volapük (Osmanlı ve Günümüz Türkçesi ile Metinler, Dizin ve Sözlükler)*, 82-83.

Birkaç haftada öğrenildiği iddia edilen Esperanto üzerine hazırlanan kitaplardan biri A. Fevzi'nin *Esperantoca-Türkçe Kamus*⁶ isimli eseridir. 1907'de basılan eserin ilk 17 sayfası Esperanto'nun grameri hakkında bilgiler içermektedir, geri kalan kırk sayfasında ise sözlük bulunmaktadır.⁷ Paris'te basılan kitabın iç kapağında Ahmet İhsan ve Şürekâsı Matbaası'nın ismi geçmektedir. *Lisân-ı Umûmî: Esperanto*,⁸ Zamenhof'un 1910'da *Fundamento De Esperanto* isimli eserinin Fransızca-Türkçe baskısıdır. Ajdina Regno tarafından hazırlanan eserde Esperanto dilindeki sözcükler "*Evrensel Sözcükler*" başlığı altında A'dan Z'ye Esperantoca-Fransızca-Türkçe olmak üzere üç sütun hâlinde listelenmiştir. Seksen sayfalık bu eserin ön sözünde bu sözlük yardımıyla Esperanto dilinde yazılan her şeyin anlaşılabilirdiği, bir fikir bildiren sözcüklerin birlikte yazıldığı, birinin diğerinden birer küçük işaretle ayrıldığı örnek verilerek izah edilmiştir. Th. Cart ile Ajdina Regno tarafından hazırlanan *Esperanto'nun Dürüs-ı Evveliyesi*⁹ ismiyle Paris'te basılan bir başka kitap da Esperanto'nun ilk derslerinin Osmanlı Türkçesine tercümesidir.¹⁰ Fransızca-Türkçe yazılan bu kitabın ilk kırk sayfasında Esperanto'nun grameri hakkında bilgiler; geri kalan yirmi dört sayfada ise sözlük yer almaktadır. Ders kitabı niteliğini taşıyan bu üç kitapta Esperanto'nun kolay bir dil olduğunu ispatlamak ve Osmanlıda Esperanto'nun öğrenilmesine katkı sunmak amaçlanmıştır. Nitekim Osmanlı piyasasında (1870-1920) lingua franca olan Fransızca'yı ticari işlemlerde kullanmak yabancı tüccarların dikkat etmesi gereken hususlardan biriyken Fransızca dışında Türkçe ve Rumca bilmek de fayda sağlamıştır.¹¹ Osmanlıda ticareti büyük ölçüde olumsuz etkileyen dil bilmeme sıkıntısından dolayı Osmanlı ile ticari ilişkileri olan milletler Esperanto'nun Osmanlıda öğretilmesini desteklemişlerdir. Bu destek Hariciye Nezareti'ne Dresden şehrinden gönderilen Julius Reumann tarafından yazılan 30.08.1911 tarihli "Esperanto lisanının bütün mekteplerde mecburi tedrisinin yaptırılmasının Almanya ve diğer bütün devletleri hoşnut edeceği"¹² konusunu ele alan mektupta da dile getirilmiştir. Nitekim kısa bir zaman sonra H. 12.02.1339'da "Dersaadet Esperanto Cemiyeti hakkında"¹³ konulu arşiv belgesinden de anlaşılacağı üzere İstanbul'da 1923'te "Dersaadet Esperanto Cemiyeti" ismiyle bir dernek kurulmuştur. 18.11.1925 tarihli "Esperanto lisanının Türkiye'de tedrisinde bir mahzur olmadığı"¹⁴ konulu arşiv belgesi de Esperanto öğretimine 1925'te izin verildiğini göstermektedir.

6 A. Fevzi, *Esperantoca-Türkçe Kamus*, (Bağdat 1907).

7 Hayreddin Dural, *Dünya Dili Esperanto*, (Ankara: Kardeş Matbaası, 1965), 4; Mustafa Koç, "Osmanlı'da Esperanto -İlk Yapma Dil "Bâleybelen"- İlk Yapma Dilin Kurucusu Muhyî-i Gülşenî", *Yeni Türkiye*, VI/34 (2000), 179.

8 Ajdina Regno, *Lisân-ı Umûmî: Esperanto*, (Paris 1910).

9 Th. Cart ve Ajdina Regno, *Esperantonun Dürüs-ı Evveliyesi*, (Paris).

10 M.S. Özege, *Eski Harflerle Basılmış Türkçe Eserler Kataloğu*, II, (İstanbul: Fatih Yayınevi Matbaası, 1971), 380.

11 Murat Baskıcı, "Osmanlı Piyasasında Ticaret: Yabancı Tüccarların Dikkat Etmesi Gereken Hususlar (1870-1920)", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 64/1 (Ocak 2009), 49.

12 Başbakanlık Osmanlı Arşivi, BOA. HR. TO 542/39, (M. 30.08.1911).

13 Başbakanlık Osmanlı Arşivi, BOA. DH. HMs 4-1/4-146.001, (H. 12.02.1339).

14 Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (Genel), 180-9-0-0/242-1212-23, (M. 18.11.1925).

Aynı yıllarda Hüseyin Tevfik bin İsmail Zühdü sayı ve işaretler yoluyla farklı dillerle yazılı iletişim kurabilmeyi hedefleyen kitabıyla ortak dil arayışına farklı bir bakış açısı getirmiştir. (*İştirak Beyânı Musavver*) *Şifre-i Umumî Târîfâtı*¹⁵ isimli risale İstanbul'da 1326 (1910) yılında Ahmet İhsan ve Şürekâsı Matbaacılık Osmanlı Şirketi'nde basılmıştır. Hüseyin Tevfik, eserinde tüm diller için sayılar ve işaretlerden oluşan, uygulanabilir ortak şifreler (kodlar) oluşturulduğunda kendi ana dilinden başka dil bilmeyen çeşitli milletten fertlerin birbiriyle görüşebileceğini; bu kodlama sistemiyle farklı milletlerin birbiriyle konuşmasını değil şifrelerle yazarak anlaşabileceğini iddia etmiştir.¹⁶ 17. yüzyılın ortalarındaki evrensel dillerin bir kısmı ile Hüseyin Tevfik'in düşüncelerinin paralel olduğu görülmektedir çünkü bu diller de matematiksel-kombinatoryal ilkelere ve kriptolojiye dayanmaktadır. Örneğin A. Kircher'in *Polygraphia*'sı (1663) sayıları esas alan, sözel kullanımı öngörülme-yen yazılı bir dil ya da uluslararası bir alfabe projesi olarak sunulmuştur.¹⁷ Sayıları temel alan yapma bir ticaret dili daha vardır: "Bir ülkeden diğerine ileti yollamak için kullanılan ticaret kodundan esinlenerek yaratılan bu dilde, her düşünceyi bir sayı simgeler ve her dil için o sayı aynı düşünceyi temsil eder. Örneğin ben (126) Almanca (2176) konuşuyorum (3489) tümcesi 126-2176-3489 olarak belirtilir."¹⁸ Zıllıoğlu'nun aktardığı bu bilgiden anlaşıldığı üzere 20. yüzyılın başında bir Osmanlı aydınının sayıların evrenselliğinden yararlanarak yazılı iletişim kurabilmeyi hedeflediği şifreli dil hayali, başka zamanda ve coğrafyada ticari ilişkilerde denenmiştir. İçinde yaşadığı kozmopolit toplum için bir sorun teşkil eden dil bilmeme sıkıntısını kendi geliştirdiği şifreleme sistemiyle çözmeye çalışan, bu sistemin dil bilmeden iletişimi sağlayacağını sıklıkla vurgulayan, yabancı dil öğrenmenin güçlüklerine dikkati çeken Hüseyin Tevfik, evrensel iletişim hayalini kurmuş olsa da eseri üzerine herhangi bir atf yahut çalışma olmaması eserinin devrinde ve sonrasında ses getirmediğini göstermektedir.¹⁹

Esperanto üzerine yazılmış bir diğer kitap yazarı belli olmayan, İstanbul'da 1328'de (1912) *Esperanto-Bir Lisân-ı Beynelmîlel'in Fâidesi*²⁰ ismiyle Ahmet İhsan ve Şürekâsı Matbaası'nda basılan kitaptır. Eserin sahibi kuvvetle muhtemel bir Esperantist olan Ahmet İhsan (Tokgöz)'dür (1867-1942). Eser "Bir Lisân-ı Beynelmîlel'in Fâidesi, Lisân-ı Beynelmîlel'in İntihâbı, Esperanto'nun Fâikiyeti, Esperanto'nun İntişârı, Devamlı Terakkiyâtı, Esperantist Cemiyetleri ve Gazeteleri, İstikbal İçin Hatt-ı Hareket, 1909'da Vuku Bulan Barselon(a) Kongresinden Beri Esperanto'nun Yeni Terakkiyâtı, Eâzım-ı Mîlel'in Esperanto Hakkında Efkârı, İhtâr-ı Mahsus" başlıklı bölümlerden oluşmaktadır ve otuz iki sayfadır. "İhtâr-ı Mahsus" başlığı altında yazar

15 Hüseyin Tevfik, *İştirak Beyânı Musavver*) *Şifre-i Umumî Târîfâtı*, (İstanbul: Ahmet İhsan ve Şürekâsı Matbaacılık Osmanlı Şirketi, 1326).

16 Kaman, *Dillerle Temasta Şifreleme Örneği Hüseyin Tevfik'in İştirak Beyânı Musavver*) *Şifre-i Umumî Târîfâtı*, (Ankara: Gece Kitaplığı, 2018) 33.

17 Umberto Eco, *Avrupa Kültüründe Kusursuz Dil Arayışı*, 165.

18 Merih Zıllıoğlu, *İletişim Nedir*, (İstanbul: Cem Yayınevi, 1993), 142.

19 Kaman, *Dillerle Temasta Şifreleme Örneği Hüseyin Tevfik'in İştirak Beyânı Musavver*) *Şifre-i Umumî Târîfâtı*, 67.

20 *Esperanto-Bir Lisân-ı Beynelmîlel'in Fâidesi*, (İstanbul: Ahmet İhsan ve Şürekâsı Matbaacılık Osmanlı Şirketi, 1328).

Türkiye Esperantistlerinin, Esperantoyu bilen, kullanan veya bu dilin taraftarlarının isimlerini içeren bir liste hazırlayacaklarını belirtmiştir. Bu sebeple okurlarından isimlerini, mesleklerini ve Osmanlıcadan başka bir dil bilip bilmediklerini de ekleyerek ilgili adrese bildirmelerini istemiş, bu anketle bir çeşit istatistiğe dayalı çalışma yapacaklarını duyurmuştur. Yazar, eserin sonunda “Kazmalar” başlıklı bir kıssayı paylaşmış ve kıssadan hisse “yol alan kazanır” görüşüyle Esperantistlerin tartışmalarının yersiz ve vakit kaybı bulduğunu ifade etmiştir: “Esperantistler, Sevgili Arkadaşlarım lafazanlıkla münakaşatla vaktimizi zâyi etmeyelim, Yaşasın Zamenhof’un Esperanto’su”. Yazar, daha sonra “Kazmalar” isimli kıssanın Esperanto diline tercümesini aktarmıştır. Kitabın isminden de anlaşılacağı üzere eser Esperanto’nun faydalarının anlatılması, bu yolla Esperantistlerin sayısının artması, bu dilin Osmanlıda da yaygınlaştırılması amacıyla kaleme alınmıştır.

2. Osmanlı matbuatında yapma diller üzerine yazılan makaleler

Servet-i Fünun dergisi’nde 1893, 1900, 1901, 1905, 1917 yıllarında çıkan beş makalede yapma dil girişimlerinden Mavi Lisan, Volapük, Esperanto tanıtılmış, bu dillerin zorunlu ihtiyaçlardan doğduğu, gelecek vadeden dünya dili olacakları ifade edilmiş; bu dillerin gelişimini ve yaygınlaşmasını destekleyen görüşlerde bulunulmuştur

27 Mayıs 1309 (9 Haziran 1893) tarihli “Lisân-ı Umûmî Ne Hâlde”²¹ başlıklı makale Kadri imzası ile çıkmıştır. Makalede evrensel ortak dil ihtiyacından bahsedilmiş; Volapük hakkında kısa bilgiler verilmiştir. Volapük’ün başta Avrupa olmak üzere epey rağbet gördüğü, bu dilin desteklenmesini ve yayılmasını sağlamak için heyetler kurulduğu belirtilmiştir. Volapük’ü destekleyen heyetin kapatılması Volapük’ten ümit kesilmesine yol açmış; kısa bir süre sonra yeni bir heyet kurulmuştur. Makalede birkaç sene zarfında Volapük’ün unutulmaya yüz tutmaya başlaması üzerinde durulmuş; Volapük için kurulan bir başka heyetin başkanının konuşması nakledilmiştir. Yeniden kurulan heyetin başkanı Volapük’ün sanılanın aksine ümitsiz bir hâlde olmadığını, bu dilde çıkarılan gazetenin yakın bir zamanda yeniden basılacağını, Volapük’ün gittikçe düzeltilerek sade ve kuralları açık, istisnasız bir dil olmasına çalıştıklarını duyurmuştur. Nitekim bu dile yöneltilen eleştirilerin başında karmaşık bir yapıya sahip oluşu gelmektedir. Makale yazarı yorum yapmaktan ziyade Volapük ile ilgili gelişmeleri nakletmiştir.

20 Temmuz 1316 (2 Ağustos 1900) tarihli “Lisân-ı Umûmî: Mavi Lisan”²² başlıklı imzasız makalede günümüzde pek bilinmeyen bir yapma dil girişiminden bahsedilmiş; Avrupa postasıyla gazeteye gelen evrak ve risaleler arasından çıkan Mösyö Leon Bolak’ın (Léon Bollack) “Mavi Lisan” (1899) isimli küçük kitabı tanıtılmıştır. Makalenin yazarı ticari, siyasi ve ilmi ilişkilerin yayılması adına ortak bir dilin günden güne şiddetlenen bir ihtiyaç olduğunu belirterek Fransızcanın ortak bir dil olması için gerekli özelliklere sahip olmadığını uzun uzun incelemeye hacet kalmadan anlaşıldığını aktarmıştır. Yazara göre de Fransızca olsa olsa bir

21 Kadri, “Lisân-ı Umûmî Ne Hâlde”, *Servet-i Fünun dergisi*, 5/117 (27 Mayıs 1309), 199-200.

22 “Lisân-ı Umûmî: Mavi Lisan”, *Servet-i Fünun dergisi*, 19/490 (20 Temmuz 1316), 346-347.

medeniyet dilidir, medeni dünyanın âdeta tercümanıdır. Yazar öğrenmek için senelerce zamana ve uğraşa ihtiyaç olan dillerin hiçbirinin ortak dil olamayacağını altını çizmiştir. Ortak dilde aranacak şartları mümkün mertebe az kaydı ve kuralının olması, kolayca öğrenilebilmesi ve kolayca yazılabilmesi şeklinde sıralayan yazar, pek çoklarının icadının imkânsız olduğunu düşünseler de ortak dili oluşturmak için girişimde bulunulan yirmiden fazla yapma dilden birinin günün birinde ortak dil olacağını ifade etmiştir. Yazar bu ortak dil denemelerinin bazı eksiklerinden dolayı amacına ulaşamadığını, ancak bunun ortak bir dilin icadının imkânsızlığı iddiasına ulaşmak için yeterli olmadığını da eklemiştir. Yazar, Mösyö Bolak'ın icat ettiği dilin ortak dil için aranan şartları taşıdığını ve bu sebeple uluslararası ticari, siyasi vb. ilişkilerde kullanılmasından iyi sonuçlar alınacağını iddia ettiğini, Mavi Lisan'ın usulünün oldukça sade olduğunu belirtmiştir. Mösyö Leon Bolak'a göre kendisinin mucidi olduğu dil, ortak dil için gerekli olan üç özelliğe sahiptir: 19 harften oluşan bir alfabe, belirli ve sınırlı anlamları olan sözcüklerden ibaret bir söz varlığı ve sade bir söz yapımı (sözcük tanzimi). Mösyö Bolak'ın icat ettiği dille ilgili iddialarını özetleyen yazar makalesinin sonuç bölümünde az uğraşla çok ve çabuk öğrenme kuralının esas alınarak hazırlanan Mavi Lisan'ın sahibinin hedeflediği amaca ulaşıp ulaşamayacağını zamanla anlaşılacağını dile getirmiştir. Zaten Mösyö Bolak'ın da eserinin eksiksiz olmadığını itiraf ettiğini söyleyen yazar, 20. yüzyılın uluslararası, tarafsız ve kolay öğrenilecek bir ortak dili olacaksa Mavi Lisan'ın bu arzuya ulaşacak bir dilin başlangıcını teşkil edeceğini, bu amaca uygun dili icat edecek kişiye ilham olacağını düşünmektedir. Özetle bu imzasız makalenin yazarının uluslararası mecrada kullanılabilir bir ortak dil ihtiyacının olduğuna inandığını, uluslararası, tarafsız ve kolay öğrenilecek bir ortak dilin icadı konusunda ümitli olduğunu söylemek mümkündür. Bu yazıda bahsi geçen yapma dilin mucidi Léon Bollack (1859-1925), Esperantonun mucidi Zamenhof (1859-1917) ile aynı yılda doğan Fransız bir tüccardır.²³ Tischer (2008), Mavi Lisan'ın kısaltılmış gramerini *Abridged Grammar Of The Blue Language -Bolak- International Practical Language English Version* ismiyle İngilizceye aktarmış; eserinin başında, Bollack'ın Aralık Paris 1900'de yayımlanan eserinin ön sözünü paylaşmıştır.²⁴ Ön sözde Bollack, daha iyi bir gelecek isteyen milletlerin evrensel umutlarının içgüdüsel olarak göğe doğru yükseldiğini, eserine tam da bu sebeple gökyüzünün renginin ismini verdiğini, Mavi Lisan'ın idealinin tüm insanlara ortak özlemlerini tek bir şekilde ifade etme olanağını vermek olduğunu aktarmıştır. Bollack'ın tarafsız bir dil benimsenirse, evrensel kapsamlı iyi anlayışın yakında elde edileceğini düşündüğünü bunun barışın temininde rolü olduğunu, Mavi Lisan'ın kaderi ne olursa olsun, bu kitapta ortaya konan fikirlerin en azından birkaçının, 20. yüzyılın kaçınılmaz olarak ortaya çıkaracağı gelecekteki uluslararası dilde kullanılabilirliğine kesinlikle inandığını, barışçıl bir amacı

23 Biyografisi için bk. H. S. Chapman, "Léon Bollack and His Forgotten Project." FL-000002-00, *Fiat Lingua*, (Web. 01 Nov. 2011), erişim 27 Eylül 2021, <https://fiatlingua.org/wp-content/uploads/2011/10/fl-000002-00.pdf>).

24 Tischer, *Abridged Grammar Of The Blue Language -Bolak- International Practical Language English Version*, (2008), I-IV, erişim 17 Temmuz 2021. <https://archive.org/details/grammarabridged00bollrich>.

olduğunu aktarmıştır. “Lisân-ı Umûmî: Mavi Lisan” isimli makaleyi değerli kılan, makalenin bugün ismi çok bilinmeyen ve yapma dillerle ilgili Türkçe yayınlarda bahsi geçmeyen Mavi Lisan’ı tanıtmaması ve değerlendirmesidir.

28 Nisan 1317 (11 Mayıs 1901) tarihli Musahâbe-i İlmiyye yazılarından “Esperanto”²⁵ başlıklı Hasan Hamid imzalı makalede Henri de Parville’in²⁶ (1838-1909) Esperanto ile ilgili yazılarından bilgiler aktarılmıştır. Bazı kaynaklarda bu makalenin yazarı sehven Hüseyin Cahit olarak gösterilmiştir. Makale yazarı Hasan Hamid (1880-1970), uluslararası iletişim için mevcut dillerden birinin bu görevi yerine getirmesi ya da yapay bir dilin oluşturulması yönünde iki görüş olduğunu, bu iki görüşün her sene hatta altı ayda bir ortaya atıldığını ifade ederek makalesine giriş yapmıştır. Mevcut dillerden Fransızcanın diplomat ve bilginler arasında konuşulmaktan ileri gidemediğini belirten yazar evrensel dil (lisân-ı umûmî) tabirinin anadili terk ederek kabul edilecek yeni bir dilin konuşulması anlamına gelmediğini, tek bir evrensel dilin (lisân-ı yegâne-i umûmî) geçerli olmadığını dile getirmiştir. Nitekim yazara göre teklif edilen evrensel dillerden biri olan Volapük kısa zamanda kendisinden beklenen talebe cevap veremeyip unutulmuş; ortaya çıkışındaki ümidi pratikte karşılamadığı yönünden eleştirilmiştir. Volapük ile ilgili Osmanlıdaki ilk ve son yayının Halil Kâmil’in çevirisi olduğunu dipnot düşen yazar Esperanto’nun Volapük gibi Fransa’da az bir zamanda öğrenildiğinin ilan edildiğini, meşhur Fransız bilginlerince kabul gördüğünü; Max Müller, Ernest Naville, Tolstoy gibi yazarlarca tasdik edildiğini, bu dilin kuralları hakkında bilgisi olmadığını, Henri de Parville’in makalesini tercüme ederek bilgi sahibi olduğunu belirtmiş ve onun makalesinden alıntılar yaparak Esperanto’yu tanıtmıştır. Tolstoy’un “Esperanto kolay öğrenilen bir dildir. Altı sene evvel tedarik ettiğim bir dilbilgisi ve sözlük ile bu dilde yazılmış birkaç makale sayesinde iki saatlik bir gayretle yazmaya değilse de okumaya alıştım” sözü nakledilmiştir. Yazar Parville’in makalesinden hareketle kolaylıkla öğrenilen bu dilin yakın zamanda herkesçe öğrenileceğine, ileride de bu dilde yazılmış makaleler, eserler okunacağına dair öngörüsünü dile getirmiştir.

13 Ekim 1321 (26 Ekim 1905) tarihli “Esperanto Lisani”²⁷ başlıklı imzasız makalede yazar ticari ilişkileri kolaylaştırmak için dünyanın her yerinde anlaşılması mümkün olacak dil yapmak arzusunun eski bir istek olduğunu, Ortaçağ’da Latincenin bu arzuyu bir dereceye kadar yerine getirdiğini ifade etmiştir. Daha sonra iki yüzyıl Latincenin yerini Fransızcanın aldığını söyleyen yazar 17. yüzyıl düşünürlerinin seçkin dili hâline geldiğini belirtmiştir. 1783 tarihinde Berlin Akademisinde yarışma konusu olarak Fransızcanın neden ortak dil rengini aldığı, bu imtiyaza neden layık olduğu, bu hâlinin devam edip etmeyeceği konusu seçilmiş, yarışmayı Antoine de Rivanol (1753-1801) kazanmıştır. Ancak makale yazarına göre Rivanol, Fransızca’yı öven

25 Hasan Hamid, “Esperanto”, *Servet-i Fünun dergisi*, 21/532 (28 Nisan 1317), 185-187.

26 Henri de Parville, François Henri Peudefer’in takma ismidir. *Journal Officiel*’de bilimsel editör ve *La Nature*’ın genel yayın yönetmeniydi. *La Nature, La Science illustrée, Revue scientifique ve Journal des débats dergilerinde* çok sayıda makalesi yayınlanmıştır. (Ayrıntılı bilgi için bk. Le service électrique à l’Exposition universelle de 1889, erişim 20 Eylül 2021, <https://www.cairn.info/revue-Annales-historiques-de-l-electricite-2006-1-page-75.htm>).

27 “Esperanto Lisani”, *Servet-i Fünun dergisi*, 30/757 (13 Ekim 1321), 20-23.

makalesi ile kazansa da Fransızca bir iki yüzyıl önceye nispetle 19. yüzyılda ortak dil işlevini icra edememektedir. Yazar dünyada yüzlerce dil konuşulduğunu, bunlardan bazılarının konuşur sayısının birkaç bin kişiden ibaret olduğunu, Çince konuşanların dört yüz, Hintçe konuşanların yüz elli milyon kişi olduğunu tahmin edildiğini, Avrupa dilleri içinde en çok İngilizcenin (yüz yirmi beş milyon kişi) konuşulduğunu belirtmiştir. Yazar bunun nedenini İngilizlerin her yere yayılma kabiliyetine, nerede boş ada varsa ya da ticari tesise ihtiyaç varsa orada mutlaka bir İngiliz'e tesadüf olunmasına bağlamıştır. Yazar, Rusçanın yüz, Almancanın yetmiş, İspanyolcanın altmış milyon kişi tarafından konuşulduğunu; Fransızcanın ise önceden Rusçadan sonra ikinci sırada yer aldığını ancak zamanla beşinci sıraya gerilediğini ifade etmiştir. Fransızlar, kırk beş milyon konuşur sayısı olan Fransızcanın sömürgelerle yüz milyonu aşacağını ümit etmektedirler. Yazara göre bilimsel gelişmeler ve teknolojik icatlarla (buhar, telgraf, telefon gibi) dünya artık eskisinden daha küçük bir yerdir, mesafeler kısalmıştır. Bacon, Descartes, Leibniz gibi meşhur filozoflar da farklı milletlerin birbiriyle kolayca anlaşabilmelerinin yollarını aramışlardır. Yazar daha sonra yapay dil girişimlerinden bahsetmiştir. Volapük için Dr. Schleyer'in yirmi yıl uğraştığını, bu dilin Almanya'da ve Orta Avrupa'da merak ve hevesle karşılandığını ancak Fransızların bu yapay dile istihza ile yaklaştıklarını, bu istihza tufanında Volapük dilinin boğulduğunu ve unutulduğunu ifade eden yazar bu dili karışık, garip fakat ahenkli bir dil olarak nitelemiştir. Dr. Zamenhof'un "Doktor ve Esperanto" ismiyle yayınladığı ve sonra "Esperanto (umut eden)" olarak anılan yapay dilin ortak bir yapay dile dair ümitlerin tükendiği bir anda çıktığını aktarmıştır. Yazar daha sonra Esperanto hakkında ayrıntılı bilgiler vermiştir. Bu dilin sade bir dil olduğunu, Rusya'da, Avusturya'da, Almanya'da, Fransa'da birçok taraftar bulduğunu, Dr. Zamenhof'un kitabının on sekiz dile çevrildiğini aktarmıştır. Yine Latin yazarların meşhur eserlerinin Esperanto'ya çevrildiğini, Fransa'da 1898'de Esperanto'nun gelişmesi ve yayılması amacıyla bir heyet kurulduğunu, hâli hazırda on bin kişinin bu dili öğrendiğini ifade etmiştir. Yazar San Luis'de açılan sergide Paris Esperanto heyeti üyelerinin Esperanto dilinde basılmış iki yüz elli eserle üç bin kartpostal ve çeşitli ülkelerde basılan yirmi gazeteyi sergiledikleri için düzenlenen yarışmada gümüş madalya kazandıklarını; Paris Esperanto heyeti üyelerinden Mösyö Varl'ın Esperanto diliyle yazılmış ve yalnız bu dili bilenlerin namına gönderilmiş bir mektuba devr-i âlem seyahati yaptırmanın mümkün olup olmadığını denemek için 20 Nisan 1903'te Paris'ten mektup gönderdiğini aktarmıştır. Yazar Esperanto'nun dil bilmeyenlerin imdadına yetiştiğini, kolayca öğrenildiğini pek çok anekdotla ifade etme yoluna gitmiş, bu dili desteklediğini övgüleriyle dile getirmiştir.

31 Mayıs 1333 (31 Mayıs 1917) tarihli "Doktor Zamenhof'un Vefatı- Lisân-ı Umûmî: Esperanto'nun Hâl ve İstikbâli"²⁸ başlıklı imzasız makale, Esperanto'nun mucidi Doktor Zamenhof'un vefatı üzerine yazılmıştır. Makalede Doktor Zamenhof'un biyografik bilgilerine, Esperanto'nun genel durumu ve geleceği hakkında değerlendirmelere yer verilmiştir. Yazar,

28 "Doktor Zamenhof'un Vefatı- Lisân-ı Umûmî: Esperanto'nun Hâl ve İstikbâli", *Servet-i Fünun dergisi*, 52/1350 (31 Mayıs 1333), 409-412.

15 Nisan 1917’de, Varşova’da vefat eden Doktor Zamenhof’a atfedilen “sivri akıllı” lakabının onu kıymetten düşüren bir hitap olduğunu, her ne kadar Esperanto ile amacına ulaşamamış, yaygınlaştırmak istediği ortak dili mükemmel surette düzenleyememiş olsa da gayesi, hedefi ve emeli yönünden Zamenhof’un takdir edilmesi gerektiğini düşünmektedir. Ömrünü uluslararası evrensel bir dilin inşasına adayan bu kişiyi takdir etmekten başka bir şey yapılmayacağını söyleyen yazar, makalenin giriş bölümünde Esperanto ile hayata geçireceği emelinin daha iyi anlaşılması adına Zamenhof’un hayatı ve eğitimi hakkında bilgiler vermiştir. Nitekim çok dilli bir ortamda büyüyen Zamenhof’un yetişme ortamı, neden böyle bir dil tasavvuruna girdiğinin anlaşılmasına yardımcı olmaktadır. Zamenhof’un Esperanto’dan önce eski dillerden birini canlandırarak evrensel dile ulaşmayı düşündüğünü, daha sonra mevcut dillerden evrensel dil oluşturmaya çalıştığını ancak zamanla tarafsız yeni bir dilin bu işin maksadına daha uygun olacağını anladığını ifade etmiştir. Yazar, 1887’de “Doktor Esperanto” ismiyle bir kitap yayımlayan Zamenhof’un bu yeni dilinin günden güne dünyanın her tarafına yayıldığını, her yerde bilinmeye başladığını aktarmıştır. Volapük’e de değinen yazar, Volapük’ün tertip ve teminine çalışan heyetin dağıldığını, yerine Esperanto Cemiyeti’nin kurulduğunu, 1891’de Upsala’da (İsveç), daha sonra Petersburg’da, Sibirya Odesa’da, 1897’de Danimarka’da ve Fransa’da, Brüksel’de, Stockholm’de başka derneklerin de aynı amaçla kurulduğunu, 1900’de Paris’te Esperanto taraftarlarının toplandığını, bu hareketin Amerika’ya da sirayet ettiğini aktarmıştır. Yazar Esperanto’nun gelişimi ve yayılması için kısa zamanda dünyanın her tarafında dernek ve heyetler kurulduğunu, bunların sayısının altı bini geçtiğini, Esperanto konuşanların sayısının ise yüz bine ulaştığını söylemiştir. Esperanto diliyle günlük ve haftalık gazeteler çıkarıldığını da eklemiştir. Esperanto’nun özellikle uluslararası ticarete kısa sürede yayıldığını ve âdeta bir ticaret dili olma başarısını gösterdiğini belirtmiştir. Zamenhof vefat etse de mucidi olduğu dilin hâlâ kalıcı ve canlı olduğunu, Esperanto vasıtasıyla Doktor Zamenhof’un isminin de tüm dünyada bilindiğini, Esperanto eğer gelecekte de kalıcı olursa isminin unutulmayacağını belirtmiştir. Yazar uygar toplumlar arasında evrensel bir dile ihtiyaç olduğunu, farklı dilleri konuşan milletlerin tanışmamak, anlaşmamak yüzünden zorluklar yaşandığını, bu zorlukların evrensel dile izole olunacağını düşünmektedir. Yazar yapma bir dil icat etmenin bir millet icat etmek kadar mümkün olmayacak bir emel olduğunu düşünenlerin de olduğunu aktarmıştır. Uluslararası ilişkilerde özellikle ticarete ve iktisatta evrensel dilin çok büyük faydası olduğunun altını çizmiştir. Özetle I. Dünya Savaşı’ndan sonra “Esperanto”nun büyük bir geleceği olacağını tahmin ve takdir edenlerin olduğunu, bunların tahminlerini savaştan sonra uluslararası ilişkilerin daha insani ve medeni bir şekil alacağını düşünenler için doğru olduğunu paylaşmıştır. Makalenin girişinden anlaşıldığı üzere yazarın Zamenhof’un Esperanto ile amacına ulaşamadığını ve bu dili mükemmel surette düzenleyemediğini belirtmesi, Zamenhof’a “sivri akıllı” lakabının takıldığını aktarması 1917’de Esperanto’ya dair umutların azaldığını göstermektedir. Ancak yazının geri kalanında yazar, ticarete kısa sürede tercih edilerek yaygınlaşan Esperanto’nun

kalcılığının gelecekte de kullanılmasıyla anlaşılacağını, uluslararası ilişkilerin düzelmesinde bir barış gücü olabileceğini ifade etmiştir.

Esperanto'nun mucidinin öldüğü yıllarda (1917) millet ve dili merkeze alan, dolaylı olarak Volapük ve Esperanto'yu eleştiren yazılar olduğu tespit edilmiştir. Bunlardan biri Celal Nuri [İleri]'nin (1882?-1938) 1917'de yazılarını derlediği *Türkçemiz* adlı eserindeki "Esperanto ve Türkçe" başlıklı yazısıdır. Yazıda daha çok Türkçe üzerinde durulsa da yazarın Esperanto için sarf ettiği sözler oldukça eleştireldir: "Lakin lisan teşkil edilmez, teşekkül eder. Bir günde vücut bulmaz, lisan asırların mahsul-ı sakitane-i gayr-i şuûrîsı bir acibe olduğundan Esperanto da, onun ağabeyi Volapük dili gibi kurumuş bir düşük çocuk gibi tenemmüden mahrum kalmıştır. Lisan gayr-i ma'kul bir şeydir. Ona, ancak bütün ve ensal tasarruf edebilir. Lisâna yalnız asırlar söz geçirir. En büyük üdebâ, en bülent şuarâ bir lisana, o da avân-ı teşekkülünde olmak üzere, ancak birkaç kelime idhâl edebilirler. Mal ve mülke tasarruf gibi, lisâna tasarruf edilmez. Lisânın akıl ve mantık ile münasebeti az, hatta pek azdır. Lisan, bir heyetin kabulü veya erbâb-ı iktidar ve ihtisasdan bir zâtın teklifi ile - bir lâyiha-i kanuniyye gibi- kabul, redd, ta'dil veya ıslah edilmez."²⁹ Celal Nuri bu sözleriyle dile müdahale edilemeyeceğini, dilde yapaylığın uzun ömürlü olmayacağını vurgulamıştır. Celal Nuri gibi yapma dilin ütöpik bir düşünce olduğunu savunanlar bir dilin gelişmesi ve sürerliliğini koruması için edebiyatının gelişmesi gerektiğini de düşünürler. Klasik eserlerin bu dillere çevrilmesinden ziyade bu dillerin edebî eserler vermesi durumunda doğal diller karşısında uzun ömürlü olabileceğini iddia etmişlerdir. Bir diğer yazıda İsmail Hâmi (1889-1967) Edebiyyât-ı Umûmiyye Mecmûası'ndaki "Lisân ve Devlet" (1917) adlı makalesinde Esperanto'yu sert bir şekilde eleştirmiştir: "Lisâniyat uleması sun'î lisan olamayacağını ve hiçbir dilin istenilen bir şekle ifrâğ edilemeyeceğini meydana koymuş, sonra "Esperanto" acibesinin bir forma tutmayan ve ancak bir kurşun kalem bitinceye kadar yazılan o gülünç tarihi de bu eski iddiâyâ yeni bir misal olmuştur."³⁰ Celal Nuri ile İsmail Hâmi'nin yapma dillere karşı tavırlarını Türkçeye bakış açıları etkilemiştir. Zira ikisi de yazılarında Esperanto'yu örnek göstererek Türkçeye o yıllarda yapılan müdahaleleri eleştirmişlerdir. İsmail Hâmi, Celal Nuri'nin *Türkçemiz* adlı eserindeki düşüncelerine de atf yaparak "Tekrarı beyhude olması icap eden bu müteârifeleri Celâl'e tekrar ettiren, son zamanlarda İstanbul lehçesine biraz yabancı gelerek biraz da birkaç yerin mâverâsını ihtar eden ve şiveden ziyade üslûba benzeyen tarz-ı tahrir oldu."³¹ sözlerini sarf etmiştir. Dolayısıyla her iki yazar da dile müdahalenin mümkün olmadığı kanısındadırlar. Bu iki yazı Esperanto'nun ilk günlerdeki gibi popüler olmadığını, bu dilin yakın zamanda unutulacağını düşünenlerin de olduğunu göstermek adına çalışmaya dâhil edilmiştir. Bununla birlikte yukarıda zikredilen arşiv belgelerinden de anlaşıldığı üzere İstanbul'da 1923'te "Dersaadet Esperanto Cemiyeti" isimli bir derneğin kurulması, Türkiye'de Esperanto öğretimine 1925'te izin verilmesi gibi

29 Celal Nuri, *Türkçemiz*, (İstanbul: Cemiyet Kütüphanesi, 1917), 29-30.

30 İsmail Hâmi (Danişmend), "Lisan ve Devlet", *Edebiyyât-ı Umûmiyye Mecmûası*, 1/17 (11 Şubat 1332), 295-296.

31 İsmâil Hâmi (Danişmend), "Lisan ve Devlet", 295.

tarihsel süreçler göz önüne alındığında Esperanto'nun evrensel iletişimdeki rolünü icadının üzerinden otuz yıl geçmiş olmasına rağmen sürdürdüğü görülmektedir.

Sonuç

Volapük ve Esperanto'ya dair eserlerin popülerliğini koruduğu yıllarda Osmanlı Türkçesine aktarılması, konuyla ilgili dilleri tanıtan ve değerlendiren makalelerin yazılması Batıcılık anlayışı ve Osmanlı aydınının Batı'daki gelişmeleri takip etme tutumu ile açıklanabilir. Bu bağlamda matbaada yaptığı yeniliklerle tanınan, Servet-i Fünun dergisi sahibi ve yazarı Ahmet İhsan'ın hem matbaasında yapma dillerle ilgili kitapları basması hem de Servet-i Fünun dergisinde çıkan çoğu imzasız olan fakat ona atfedilen makalelerinde yapma dilleri övgüyle tanıtmaya dikkat çekicidir. Celal Nuri ve İsmail Hâmi'nin 1917'de kaleme aldıkları iki yazı hariç tutulduğunda makalede merkeze alınan eserlerdeki ortak tutum ve değerlendirmelerden şu sonuçlara ulaşılmıştır:

1. Yazarların ortak düşüncesi; uluslararası ilişkilerin ticari, siyasi ve ilmî boyutlarda yayılması adına ortak bir dilin günden güne şiddetlenen bir ihtiyaç olduğu yönündedir.
2. Dünya dillerinin çeşitliliğine, konuşur sayısına işaret eden yazarlar öğrenmesi, öğretilmesi uzun uğraş ve zaman isteyen doğal dillerin hiçbirinin ortak dil olamayacağı konusunda birleşmektedirler. Bunda dönemin atmosferinin, milliyetçiliğin ve uluslararası rekabetin etkisi olduğunu da dile getirmişlerdir. Özellikle milliyetçiliğin ve sömürge politikalarının etkisiyle yapma dillere pek çok eleştiri getiren Fransızların ana dillerinin eskisi gibi lingua franca olarak kullanılacağını düşlediklerini ancak 19. yüzyıldan itibaren Fransızcanın diplomat ve bilginler arasında konuşulmaktan ileri gidemediğini belirtmişlerdir. Doğal dillerin ortak dil olarak makbul görülmemesindeki engellerden bir diğerinin mevcut dillerin öğretilmesi ve öğrenilmesindeki güçlükler (telaffuz, imla, şekil bilgisi ve söz dizimi güçlükleri) olduğu dile getirilmiştir.
3. Bir dilin ortak dil vasfına ulaşması için kurallarının ve yapısının basit olması, kolayca öğrenilebilmesi ve kolayca yazılabilmesi gerektiğini düşünmektedirler.
4. Fransızların ana dillerinin birkaç yüzyıl önce olduğu gibi lingua franca olmasını düşlemelerinin aksine bu çalışmada incelenen hiçbir eserde Türkçenin (Osmanlı Türkçesinin) lingua franca olarak yaygınlaşması isteği yazarlarca dile getirilmemiştir. Ulus-dil bilincinin eserlerin kaleme alındığı yıllarda henüz yerleşmemesi bunda en büyük etkidir.
5. Yapma dilleri üreten isimlerin amacı ve ideali; dil ve milliyet gibi milli kimliği oluşturan unsurların ayrılıklara yol açmasını engelleyerek tüm insanlığa hizmet edecek ortak bir dil oluşturmaktır. Osmanlı aydını da her ne kadar Volapük ve Esperanto Avrupa dilleri temel alınarak hazırlanmış olsa da herhangi bir millete ait olmadıkları için bu yapma dilleri “tarafsız” olarak nitelendirmiştir.
6. Bu çalışmada incelenen makaleler daha çok Esperanto ile ilgilidir. Bunun sebebi makalelerin Volapük'e duyulan ilginin azaldığı yıllarda (Volapük'ün icadından yirmi yıl sonra)

yazılmalarıdır. Karmaşık bir grameri olduğu ileri sürülen Volapük kullanıldıkça daha karmaşık bir yapıya dönüşmüştür. Nitekim Esperanto’yu tanıtan ve savunan yazılarda da Volapük’ün karmaşık yapısı sebebiyle tutunamadığı görüşü hâkimdir. Bununla birlikte her yapma dil girişiminin bir sonrakine ışık tutması yönünden değerli olduğu da vurgulanmıştır.

7. Esperanto’nun dünyanın birçok ülkesinde destekçisi olduğu, bu dili geliştirmek ve yaygınlaştırmak adına heyetler kurulduğu, Osmanlıda da bu dilin destekçilerinin olduğu ifade edilmiştir. Yazarlar doğal diller karşısında tutunamayan ve sayısı azımsanmayacak kadar çok olan yapma dil girişimlerinden dolayı Esperanto’nun geleceğinden bahsederken kısa zamanda terk edilen Volapük’ü örnek göstererek temkinli davranmışlar, bu dilin geleceğini zamanın belirleyeceğini dile getirmişler, dilin tutunması yönünde ümitli olduklarını hissettirmişlerdir.
8. Yapma dillere karşı doğal dilleri savunanların, bu dillerin ömrünün kısa süreceğini düşünenlerin, yapma bir dil icat etmenin bir millet icat etmek kadar imkansız bir emel olduğu için bu düşüncüyü ütöpik bulanların görüşlerine de eserlerde yer verilmiştir.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author declared that this study has received no financial support.

Kaynaklar/References

Arşiv belgeleri

Başbakanlık Osmanlı Arşivi, BOA. HR. TO 542/39 ((M. 30.08.1911).

Başbakanlık Osmanlı Arşivi, BOA. DH. HMŞ 4-1/4-146.001. (H. 12.02.1339)

Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (Genel), 180-9-0-0 /242-1212-23, (M. 18.11.1925).

Yayımlanmış Eserler

Baskıcı, Murat. “Osmanlı Piyasasında Ticaret: Yabancı Tüccarların Dikkat Etmesi Gereken Hususlar (1870-1920)”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 64/1(Ocak 2009): 39-55.

Cart, Th. ve Regno, Ajdina. *Esperanto’nun Dürüs-ı Evveliyesi*, Paris.

Celal Nuri (İleri). *Türkçemiz*, İstanbul: Cemiyet Kütüphanesi, 1917.

Doğan, Enfel. *Avrupa’da İlk Yapma Dil Volapük (Osmanlı ve Günümüz Türkçesi ile Metinler, Dizin ve Sözlükler)*, İstanbul: Kesit Yayınları, 2015.

Dural, Hayreddin. *Dünya Dili Esperanto*, Ankara: Kardeş Matbaası, 1965.

- Eco, Umberto. *Avrupa Kültüründe Kusursuz Dil Arayışı*, İstanbul: Literatür Yayıncılık, 2004.
- Esperanto-Bir Lisân-ı Beynelmilel'in Fâidesi*, İstanbul: Ahmet İhsan ve Şürekâsı Matbaacılık Osmanlı Şirketi, 1328.
- Fevzi, A. *Esperantoca-Türkçe Kamus*, Bağdat: 1907.
- Foer, Joshua. "Annals of Linguistics: Utopian For Beginners." *New Yorker*, 24/31 (December 2012): 86-97.
- Halil Kamil. *Volapük Yani Lisân-ı Umûmî*, İstanbul: A. Mavyan Şirket-i Mürettibiyye, 1304.
- Hüseyin Tevfik, *İştirak Beyânı Musavver* Şifre-i Umumi Târîfâtı, İstanbul: Ahmet İhsan ve Şürekâsı Matbaacılık Osmanlı Şirketi, 1326.
- İsmail Hâmi (Danışmend). "Lisan ve Devlet", *Edebiyyât-ı Umûmiyye Mecmûası*, 1/17, (11 Şubat 1332): 295-296.
- Kaman, Sevda. *Dillerle Temasta Şifreleme Örneği Hüseyin Tevfik'in İştirak Beyânı Musavver* Şifre-i Umûmî Târîfâtı, Ankara: Gece Kitaplığı, 2018.
- Koç, Mustafa. "Osmanlı'da Esperanto -İlk Yapma Dil "Bâleybelen"- İlk Yapma Dilin Kurucusu Muhyî-i Gülşeni", *Yeni Türkiye*, VI/34 (Ankara 2000): 179-183.
- Koç, Mustafa. *Bâleybelen Muhyî-i Gülşeni: İlk Yapma Dil*, İstanbul: Klasik Yayınları, 2006.
- Özege, M.Seyfettin: *Eski Harflerle Basılmış Türkçe Eserler Kataloğu*, II, İstanbul: Fatih Yayınevi Matbaası 1971.
- Özyurt, Cevat. "Osmanlı'da Resmi Ulusçuluk ve Dil Politikası". *Selçuk İletişim*, 3/3 (2013): 155-165.
- Regno, Ajdina. *Lisân-ı Umûmî: Esperanto*, Paris, 1910.
- Sertoğlu, Midhat. "İlk Milletlerarası Dili Bir Türk İcat Etmisti", *Hayat Tarih Mecmuası*, 1/1 (1 Şubat 1966): 66-68.
- Zıllıoğlu, Merih. *İletişim Nedir*, İstanbul: Cem Yayınevi, 1993.

Servet-i Fünun Makaleleri

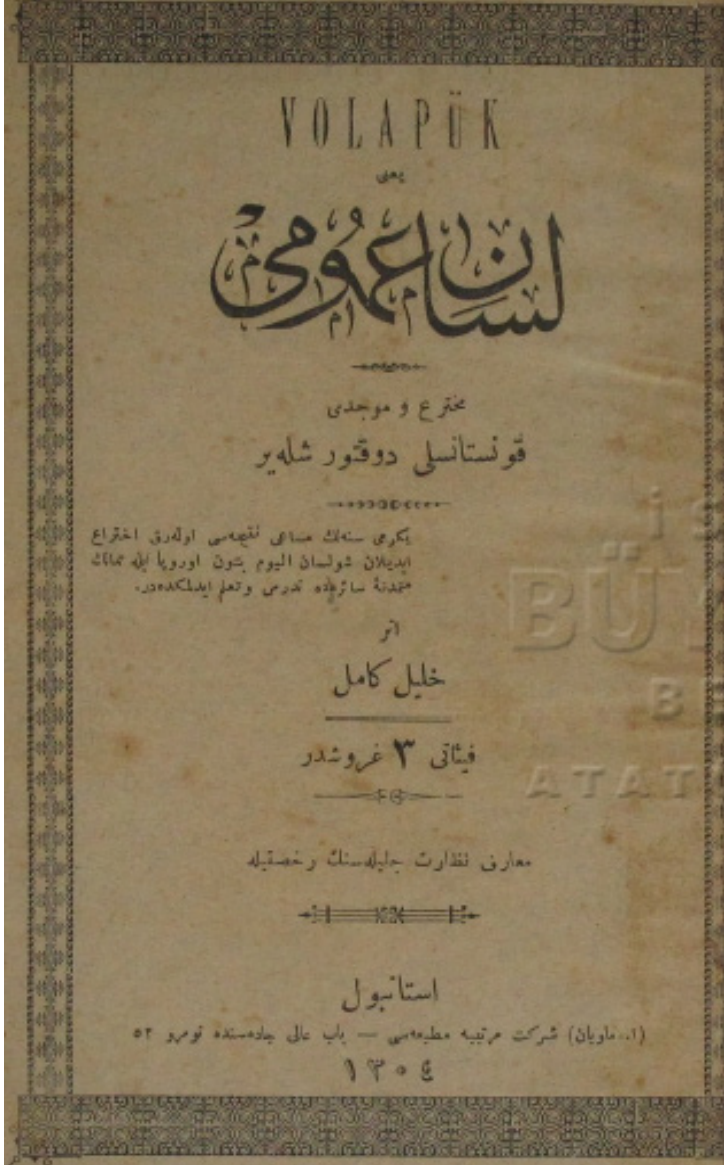
- "Doktor Zamenhof'un Vefatı- Lisân-ı Umûmî: Esperanto'nun Hâl ve İstikbâli", *Servet-i Fünun dergisi*, 52/1350 (31 Mayıs 1333): 409-412.
- "Esperanto Lisânı", *Servet-i Fünun dergisi*, 30/757 (13 Ekim 1321): 20-23.
- Hasan Hamid. "Esperanto", *Servet-i Fünun dergisi*, 21/532 (28 Nisan 1317): 185-187.
- Kadri. "Lisân-ı Umûmî Ne Hâlde", *Servet-i Fünun dergisi*, 5/117 (27 Mayıs 1309): 199-200.
- "Lisân-ı Umûmî: Mavi Lisan", *Servet-i Fünun dergisi*, 19/490 (20 Temmuz 1316): 346-347.

Elektronik kaynaklar

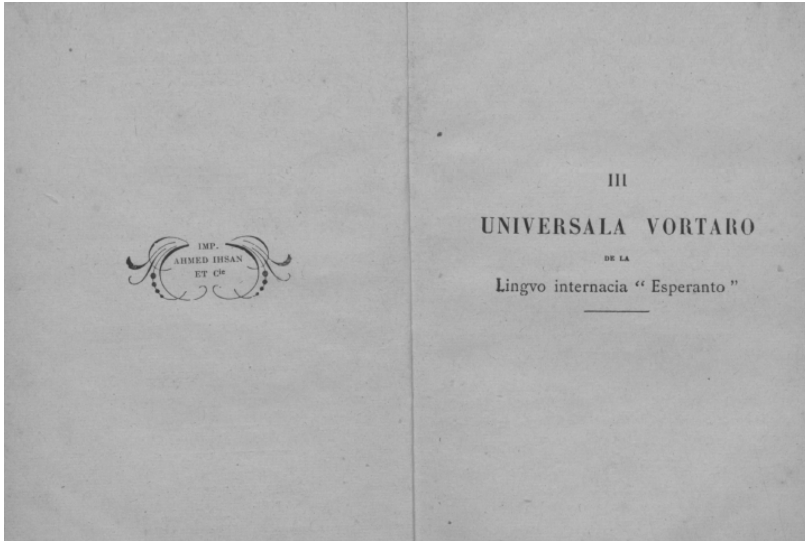
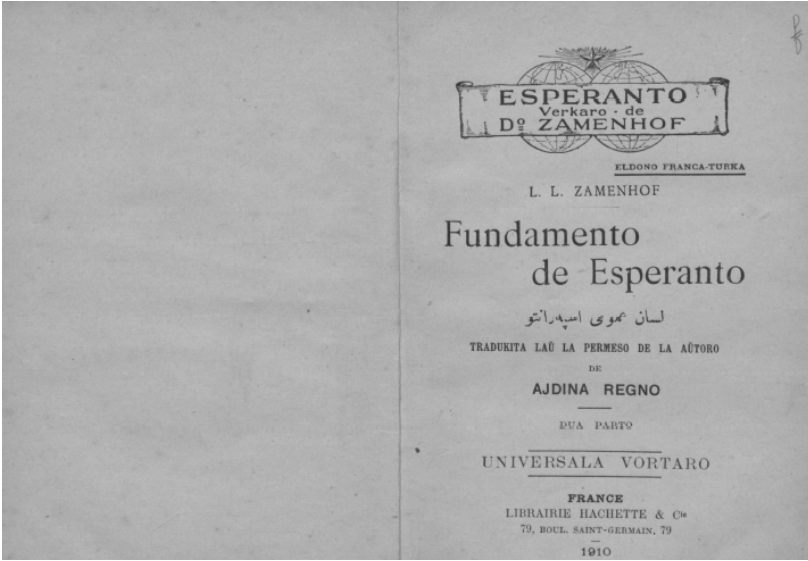
- Las técnicas del conlanguing: un capítulo sobre la lingüística aplicada a la creación de lenguas, Erişim 20 Ağustos 2021. <https://1library.co/document/y9glw4wq-tecnicas-conlanguing-capitulo-linguistica-aplicada-creacion-lenguas.html>.
- Chapman, H. S. "Léon Bollack and His Forgotten Project." FL-000002-00, *Fiat Lingua*, (Web. 01 Nov. 2011), Erişim 27 Eylül 2021. <https://fiatlingua.org/wp-content/uploads/2011/10/fl-000002-00.pdf>.
- Le service électrique à l'Exposition universelle de 1889, Erişim 20 Eylül 2021. <https://www.cairn.info/revue-annales-historiques-de-l-electricite-2006-1-page-75.htm>.
- Tischer, *Abridged Grammar Of The Blue Language -Bolak- International Practical Language English Version*, (2008), I-IV, Erişim 17 Temmuz 2021. <https://archive.org/details/grammarabridged00bollrich>.

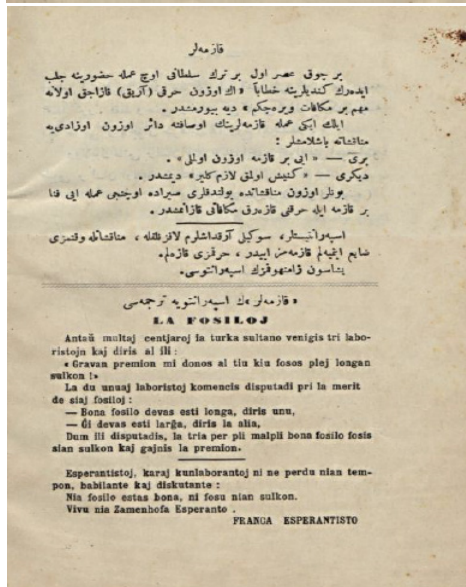
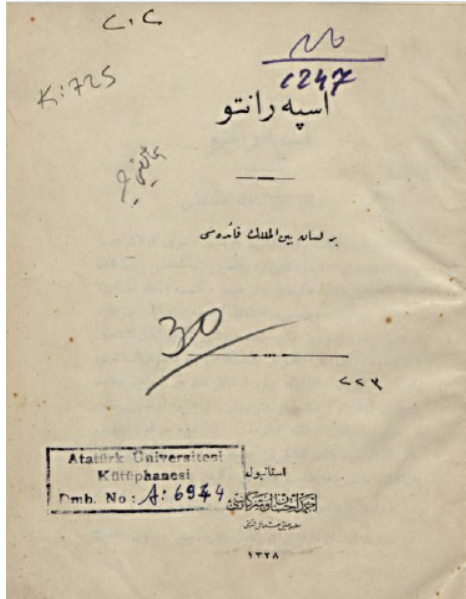
Kitap Kapaklarından Örnekler

Resim 1: Halil Kamil, *Volapük Yani Lisân-ı Umûmî*, İstanbul: A. Mavyan Şirket-i Mürettibiyye, 1304, iç kapak

Resim II: *Lisân-ı Umûmî: Esperanto*, Paris, 1910. (Zamenhof'un 1910'da *Fundamento De Esperanto* isimli eserinin Fransızca-Türkçe baskısı), iç kapak.

Resim III: *Esperanto-Bir Lisân-ı Beynelmîlel'in Fâidesi, İstanbul: Ahmet İhsan ve Şürekâsı, 1328, ilk ve son sayfası.*

۱۳۵۰ نومبر

زوت فون

صفحه ۴۰۹

هڪدمه قاعدہ حقوقيستڪ انسجامي براس دشوار رادسته وارقمده ايدي .

ايشته هئا ڪيترهه ٻيڪ مقابلهت عيادن نثار تباطله عدليه نظارت جابلهسته الحاق اسامهصالح شوڪتڪلندن خلاص ايشڪه برار پدايت واسيتاف هاگندن سدور اباين اعلامتڪ تدقيق وظيفتڪ هڪدمه تيز دائره شريعتنه حصر ايدي قضيهقطبيه هڪدمه قاعدستى نابين واسطاف حق ايه نوزبع عدالت امرهمهتي تسيله خلد اولمدر .

شوڪدره ؛ هئا ڪيترهه هڪدمه هنوز اطرافى براسول هئاگه

فائوق موجود اولمسته واسول هئاگهستوقيه فائوقيه عمل ايشتي آس بر مائه قانونيه دمي اولمسته و برده احكام قهيهتڪ امور دنويجه تعلق ايئن اسڪانندن بشيبري قزمانا سدهانه غيرقابل اعتراف اولسته بناه اسوك واقعه شريعتڪ مڪمل بر قانون ايه توثيق واحكام قهيهه مذڪورهندن ملتضاي عصر ايه قابل تأليف وتوثيق اوليائتارڪ تسديل لزوي دڪاردر . انشاءاللههڪجهتقاعده تسديل لازمئڪن اسڪاهايه تسديلواقعهه تعلق مسوافت شريعتندن بحت ايديم ومن امانتوقيق .

چوراول زاده
عنهه عثمانه

دوكتور زامن هوف ۽ ڪ وفاقى - لسان صومى : ۽ مسپهراشو ۽ ٻيڪ حال واستقبالي

پوفات ملئر بتمه برلسان مشرڪ اشاعت ايديرك ملئرڪ برى بريدها ايلي آڪلائماشى ، طابشامس مقصدتڪ حصوله چايشمش ، غيرتده خيل قره ويرمشدر . سياقتي ملئر بتمه اتحاد وامتراج وتأسيس اخوت املى اوغوربت حصر ووقفا ايش اولان برذانه انسانيت تانه تقدر خون اولون دن باشته ريشي ايبلاماز .

(لآزاروس لودويغ زامن هوف) ۱۸۵۹ ده (بياليتسوقده دنيا به گشدر . پدي ، مارتوس زامن هوف) ، بيوڪ پدي (قباين زامن هوف) لسان ملئري ايدي . فرانسويه و آلمانيه تدريس ايشدردي .

۽ مسپهراشو ۽ موجودتڪ پدي (مارتوس زامن هوف) وارثوه شهرتده اختيارقامت ايديرك بوراده ايتما بيطرمگيتنمده بالاخره گيتازونه آفانگه تدريس ايش ۽ السنه اوزرينه برار پازمش وعبرانيه برطاق آگار مهمه نشر ايشدر .

اوغزل لسان مجموعي واضي (لآزاروس زامن هوف) وارثوده طبابت تحصيل ايديرك ۱۸۸۴ ده دوكتور ديپلوماسي اجرائيش ، امراض ميتهه كسب اختصاصي ايش اولمسيه . وارثوده معروف بر نجال اوشدر . برمدت سوگره ، (كرسون) ده ، (غرودنو) ده اجرائي طبابت ايشدر .

۱۸۹۷ ده تڪرار وارثوده عودت ايديرك بوراده منحصرآ شهرت قراسته باقنه ، اونلرڪ نهون ضرورتنه چالشمقه حصر وقت ايشدر .

دوكتور (زامن هوف) ۽ بينالنال برلسان ايجادي تڪرري تلقين ايئن مسقط رأس اولمشدر . (بياليتسوق) ده مختلفهدت لسان تڪلم اولونيوردي ، برى بريڪ لساني آكلاماق پوزندن برشهر ايشده ، بر شهر اعالياسي آراسندمگي مسووه تفهمل ، اختلافلر ، مناظرهال (زامن هوف) ڪ انظار دقي جلب ايديرك بوڪ اوزرينه مدرين ، مدرين دوشوسوتشدي . گيتسازنده دارالفنونده تحصيل ايديركن باقنانه السنهيه چوق مرافي صارمش ،

لسان صومى ۽ مسپهراشو - تدريسي
ملوي دوكتور (لآزاروس لودويغ زامن هوف)

لسان صومى ۽ مسپهراشو ۽ ٻيڪ واسي دوكتور (زامن هوف) ۱۵ نيسان ۱۹۱۷ ده ، وارثوه شهرتده وقت ايشدر . پوفاتڪ وفاقى خيري نلرافقوه بيلگرلمسي اوزرينه ، بر طرفندن رسني دوج ايشڪه قدرشناساني گوسرتمش اولان جراند بوسيدن برى ، فيكر جهت مسپوري عظامي ۽ لقي ورمئڪه ، وفاقى اعلان ايديڪي فاني ، قيسندن دوشورور كي اولمش ايدي . دوكتور (زامن هوف) مقصدتڪ واسل اولاماش ، وضع ايٽڪ ايشندديكي لسان صوميهي مڪمل سورتده ترتيب ايديهمش اولسه بيه هر حاله ناپ وهدفي ، املى بيوڪ وشاين تقدر كورونڪ لارمڪير .

بوايلي ، پوفايسی اعتباريه دوكتور (زامن هوف) ، هب انسانيت اولانتر ، بوٽون انسانلر آراسندهاخوت دهگه بيه دوستلق رابطاسي تقويه چايشانلرجه خادمن انسانيتڪ بيوڪلرندن عد اولوتور .

بيكي برسانك وضع واحداث اولوتوب اولوگماياجي مسئلهسي باشتهجه مناقشه اولوتوبيلير .

Resim IV: İmzasız: “Doktor Zamenhof” un Vefatı- Lisân-ı Umûmî: Esperanto’nun Hâl ve İstikbâli, *Servet-i Fünun dergisi*, 52/1350 (31 Mayıs 1333): 409.